

Inhoud

1	
Alleen op de wereld	11
2	
Ik stijg tot in de hemel zelf	27
3	
Express d'Amour	43
4	
Op de top van de Mont Blanc	59
5	
Het Chicago van de Balkan	73
6	
Vluchtelingen der bloedwraak	95
7	
Een dodelijke affaire	105
8	
Liever brood en uien	117
9	
Persona non grata	132
10	
Bezeten door de bergen	143
11	
Rondom het Derde Rijk	152
12	
De stuiptrekkingen van de vrijheid	163
13	
Houthakker in Vichy-Frankrijk	175
14	
De stem van strijdend Nederland	185
15	
Oorlog geeft een stompzinnig antwoord	199
16	
De achterkant van de bevrijding	213
17	
De geur van modder en olie	225

	18	
Het hol der zwervers	240	
	19	
Het land van nooit genoeg	253	
	20	
Het land van Tito	267	
	21	
Kaasstolpweer in Hoenderloo	289	
	22	
Jungle van wreedheid en heiligheid	303	
	23	
Goden sterven niet	313	
	24	
Pleidooi voor het zwerverschap	321	
	25	
Voor de vrijheid van meningsuiting	329	
	26	
Een mysterieus boek	340	
	27	
Bij de wilde spinnen af	348	
	28	
Door vocht niet verroest	355	
	29	
Epiloog	377	
	30	
Bibliografie	394	
Artikelen	396	
Gebruikte literatuur	397	
Radio- en televisie-uitzendingen	399	
Vertalingen	400	
Interviews	403	
Archieven	403	
Noten	404	
Dankwoord	427	
Register	428	

1

Alleen op de wereld

Het was helder, zonnig weer en het vroom streng op 7 februari 1901 om twaalf uur 's middags toen A. den Doolaard in Zwolle ter wereld kwam als Cornelis Johannes George Spoelstra, zoon van Cornelis Spoelstra en Alida Hunningher.

Ruim twee maanden later doopte zijn vader, Nederlands-hervormd predikant, hem eigenhandig in het kerkje van het dorp Heino bij Zwolle. De kleine Cornelis, gekleed in de kostbare kanten doopjurk die al generaties lang in de familie werd gebruikt, slaagde erin om tijdens de ceremonie een gat in die jurk te trappen.

Als Den Doolaard anekdotes uit zijn jeugd opdiste, dan hadden die bijna altijd betrekking op zijn temperament, zijn agressiviteit, zijn impulsiviteit, eigenschappen waar hij zich niet voor schaamde, maar waarop hij eerder trots was. Ze waren in zijn ogen het symbool van zijn drang naar vrijheid, een onbedwingbare lust om 'der horizonnen roep' te beantwoorden.

In 1904, drie jaar nadat Cornelis het levenslicht had gezien, vertrok het gezin naar Zuid-Afrika.¹ Voor zijn ouders was het de tweede keer dat ze naar de door Britten en Boeren gedomineerde staat gingen. Acht jaar eerder, in 1896, was zijn vader, die toen nog in het Zuid-Hollandse dorp Zoeterwoude stond, gevraagd predikant in Pretoria te worden. Het verblijf daar was een drama geworden. Nog geen twee weken na aankomst stierf Cornelis Abraham, hun eerste kind, ruim één jaar oud, aan dysenterie.² Daar bleef het niet bij. Vader Spoelstra had verwacht dat hij als zelfstandig predikant zou kunnen functioneren, in de praktijk echter

Vader en moeder van Cornelis.

bleek hij onder de zittende predikant te moeten dienen. Deze teleurstelling had hij wellicht nog kunnen overwinnen, maar toen hij, als aanhanger van de ethische richting in de kerk, ook nog een inhoudelijk verschil van mening kreeg met zijn pragmatische opponent, was het gedaan met de kerkelijke rust in Pretoria. Hij beet zich vast in het geschil en schreef zijn omvangrijke verweerschrift *Van Zoeterwoude naar Pretoria*.³ Vanwege Spoelstra's onbezonnen karakter escaleerde het conflict snel. Toen een arbitragepoging mislukte, was zijn positie onhoudbaar geworden en in 1898 keerde het echtpaar gedesilluseerd terug naar Nederland.

In 1904 kreeg hij een tweede kans, deze keer als onderzoeker naar de geschiedenis van de Nederduits Gereformeerde Kerken in Zuid-Afrika. Met zijn vrouw, hun zevenjarig dochtertje Ina, dat een jaar na hun eerste, overleden kind was geboren, en de driejarige Cornelis scheepte hij zich in. Sinds zijn eerste verblijf was er het nodige veranderd. De Tweede Boerenoorlog (1898-1902) had de Boeren, overwegend godvruchtige leden van de Hervormde Kerk, in een minderheidspositie gebracht. Ruim zevenduizend Boeren waren gedood, achtentwintigduizend Boerenvrouwen en -kinderen zaten opgesloten in Britse concentratiekampen. In Nederland had de bevolking met hen meegeleefd, tweeduizend Nederlandse vrijwilligers hadden zich gemeld voor de strijd. Leaders als Christiaan de Wet en Paul Kruger waren door de Boeren bewierookt als helden, wier daden en avonturen de jongensboeken zouden bevolken die de jonge Cornelis spoedig zou lezen.

Waar ze ook woonden, de peuter Cornelis zag zijn vader meestal zitten achter een werktafel met lange bakken waarin kaarten werden opgeborgen die verwezen naar een artikel of een feit. Zijn bibliotheek bevatte duizenden boeken over kerkgeschiedenis, folklore, Afrikaanse volken en theoretische werken over geschiedenis. Cornelis verkeerde in een omgeving die behalve zijn leergierigheid ook zijn zwerfdrang aanwakkerde, want zijn vader wisselde maar liefst zeventien keer van standplaats, van Stellenbosch aan de voet van de Tafelberg naar andere Transvaalse steden als Kaapstad, Paarl, Malmesbury, Graaff-Reinet, Swellendam en Caledon. En als de Boeren in Noord-Transvaal met hun kuddes naar het hoge veld trokken, ging hij mee om hun kinderen te dopen en huwelijken te sluiten.

Het regelmatig veranderen van standplaats gaf aanleiding tot wrijving tussen Cornelis' ouders. Wat zijn vader de normaalste zaak van de wereld vond, was voor zijn moeder een onzekere, onveilige onderneming.

Alida Hunningher, moeder en Cornelis Spoelstra sr., vader.

Zij was allesbehalve ingenomen met zijn zwerflust. Altijd moest ze maar weer koffers in- en uitpakken. Haar man had volgens haar ‘geen lood in zijn gat’.⁴ Eigenlijk, beweerde zijn zoon nadat hij zijn naam had gevestigd, was zijn vader een nog ‘veel ergere en onverantwoordelijker zwer-ver’⁵ dan hijzelf.

Niet alleen voor Den Doolaards nomadische eigenschappen, ook voor zijn klimlust zou het verblijf in Zuid-Afrika de basis hebben gelegd. Zo zou de vierjarige Cornelis, toen het gezin Spoelstra in Stellenbosch woonde, geprobeerd hebben een nabijgelegen heuvel te beklimmen, een poging die roemloos eindigde. Door zijn ongeruste ouders werd hij slapend aan de kant van een pad gevonden. De bergen rond Kaapstad zouden in zijn leven als adolescent dikwijls in zijn dromen opdoemen, totdat hij bezeten werd van Europa’s berglandschap.

Het gezin was omgeven door gelovige Afrikaanders, het in Zuid-Afrika geboren blanke, Afrikaanssprekende volk dat leefde te midden van donkerhuidige Bantoes, Zoeloes en Hottentotten.⁶ Maar in tegenstelling tot deze godvruchtige bewoners, die zichzelf als uitverkoren volk beschouwden, en die hun kinderen rigide waarden en normen meegaven, voedden de Spoelstra’s hun zoon niet in de geest van apartheid op. De jonge Cornelis speelde vaak met een pikzwart vriendje, een kleine Hottentot, en werd hierin gestimuleerd door zijn ouders, die hem inprent-

ten dat alle menselijke schepsels kinderen Gods waren. Heel langzaam begon hij te beseffen dat de meeste Afrikaanders hier anders over dachten. Hij zag hoe zwarten op straat uitweken voor blanken en hoorde hoe ze hen aanspraken met ‘baas’. Toen hij zijn ouders naar de reden daarvan vroeg, vertelden ze hem het verhaal uit Genesis 9: Cham, van wie alle negers zouden afstammen, had zijn vader Noach bespot, en als straf werd zijn zoon Kanaän vervloekt. Volgens de primitieve Bijbelexegese zouden de Boeren daardoor het recht hebben de zwarte nakomelingen van Cham in dienstbaarheid en slavernij te laten leven.

Na een verblijf van ruim een jaar keerde zijn moeder met hem en zijn zus naar Nederland terug⁷ en huurde in Den Haag een woning. Zijn vader, die een halfjaar later terugkwam om verder onderzoek in Nederland te doen, zag toen pas zijn tweede dochter Attie, van wie zijn vrouw inmiddels was bevallen.

De jonge Cornelis moet, gezien zijn ontwikkelde spieren, al vroeg de nodige kracht hebben gehad. Op een dag, tussen zijn derde en vierde jaar, logeerde hij bij zijn grootmoeder, wier huis kamerdeuren met ingebouwde panelen had. Toen hem verboden werd de huiskamer te betreden, slaagde hij erin met zijn ‘kop door het paneel heen te rammen’⁸ en door het gat de kamer binnen te kruipen. Hijzelf noemde het de voortekenen van zijn ‘agressieve aanleg’.⁹

In 1911 zou dominee Spoelstra nog een derde keer, maar nu alleen, de boot naar Zuid-Afrika nemen om onderzoek te doen voor zijn boek *Bouwstoffen voor de Geschiedenis der Nederduitsch-Gereformeerde Kerken in Zuid-Afrika*. Zijn vrouw bleef met drie kinderen achter in een ruim huis, waarvan ze omwille van de broodnodige extra inkomsten een deel verhuurde. De woning aan de Copernicusstraat 126 in Den Haag had een grote zolder, vanwaar Cornelis ’s winters de steenkolen naar beneden moest dragen.¹⁰ Aan de dikke draagbalken van de zolder knoopte hij dan wel eens een touw vast waaraan hij ging hangen om zich zo buiten via de tweede naar de eerste etage te laten zakken om vervolgens weer omhoog te klimmen. Zijn moeder zag hem dan tot haar afgrijzen voorbij zweven.

Met een opstelwedstrijd voor de eerste drie klassen van de lagere school won Cornelis de eerste prijs: een oleografie die een leeuw, een leeuwin en twee welpen voorstelde. De kleurenreproductie hing op de zolder waar hij sliep en waar hij alles las wat hij te pakken kreeg. Hij was verslaafd aan boeken, vooral avonturen- en reisboeken. Hij las alle delen

van Jules Verne, *Met een kwartje de wereld rond* van Paul d'Ivoi en verschillende boeken van Karl May met de held Kara Ben Nemsî in de hoofdrol, een eenvoudige introductie in de wereld van de Balkan. Soms verslond hij zoveel avonturenboeken dat zijn moeder ze verstopte, in de hoop dat Cornelis een diepgaander genre las.¹¹ Op een dag dwong ze hem *De negerhut van Oom Tom* te lezen ter voortzetting van zijn opvoeding in tolerantie. Maar hij las het niet zoals het door zijn moeder bedoeld was, als een pamflet tegen discriminatie, maar als een avonturenroman.

Het boek dat verreweg de meeste indruk op hem maakte, was *Robinson Crusoe*. Hij bezat een uitgave met gekartonneerd omslag, waarop in driekleurendruk (blauw, geel en rood) te lezen stond: *Het leven en de wonderbare lotgevallen van Robinson Crusoe, behelzende onder andere ongehoorde uitkomsten. Een verhaal van zijn acht-en-twintig jarig verblijf op een onbewoond eiland, gelegen op de kust van America bij den mond van de rivier Oronoque. Alles door hem zelf beschreven*. Hij kreeg het op achtjarige leeftijd van zijn moeder, die het gekocht had bij Bolle, een firma in tweedehandsboeken die tegen Sinterklaas over het hele land catalogi verspreidde met de kop: 'De zolders kraken!' Een kwarteeuw later, na vele Balkanreizen op bezoek bij zijn moeder, nam hij het boek nog een keer ter hand en las de zinsnede: '... door welke zotte drift ik geregeerd werd, om mijn huis en mijn vaderland te willen verlaten[...]'.¹²

De christelijke Da Costa-School voor lager en mulo-onderwijs aan de Galvanistraat 118 – vier straten verwijderd van hun woonhuis, aan de andere kant van de Laan van Meerdervoort – doorliep hij zonder al te veel problemen, hoewel zijn dwarse nieuwsgierigheid hem soms van mening deed verschillen met een van de onderwijzeressen. Toen zij op een dag beweerde dat de Rijn bij Lobith Nederland binnenstroomde, riep Cornelis door de klas: 'Maar waar komt-ie dan vandaan, juffrouw?'¹² Ze antwoordde dat hij dat later wel zou leren. Een onbevredigend antwoord, vond hij, en sputterde heftig.

In het voorjaar van 1913, toen Cornelis in de eerste klas zat, kwam zijn vader terug uit Zuid-Afrika, volgens de familieoverlevering ziekelijk en geteisterd door de gevolgen van een zonnesteek, opgelopen omdat hij zondags in de moordende hitte naar de kerk liep. Twee maanden na zijn terugkomst werd dominee Spoelstra opgenomen in een Haagse psychiatrisch-neurologische kliniek. Vervolgens reisde hij af naar een herstelingsoord in het Duitse Westfalen alwaar men hem door schriftlezing,

gebed, schuldbelijdenis en handoplegging hoopte te genezen. Ofschoon het er aanvankelijk hoopvol uitzag, verslechterde zijn toestand in de daaropvolgende jaren, die werden gekenmerkt door opnames en kuren. Dat Cornelis zijn vader daardoor weinig zag en min of meer vaderloos opgroeide, beschouwde hij, omdat het zijn zelfstandigheid bevorderde, achteraf niet als een gemis.

Door de chronische ziekte van vader Spoelstra leefde het gezin op de rand van het bestaansminimum en was het afhankelijk van de kerkelijke bedeling. Een schaamtevolle situatie voor Cornelis, vooral toen hij op verzoek van zijn moeder dekens moest afhalen bij een kerk waar leerlingen van de naburige hbs hem en andere bedeeden uitscholden voor armoedzaaiers en hun vaders voor alcoholisten. Hij voelde zich machteloos. Hoewel hij niet schroomde op de vuist te gaan, moest hij deze keer zijn vernedering inslikken. Zijn gevoel voor rechtvaardigheid vlamde snel op, maar hij besepte terdege dat hij door hem gesignaleerd onrecht maar al te gemakkelijk misbruikte om zijn aangeboren opvliegendheid uit te leven. Hij voelde dat zijn agressie vaak sterker was dan hij zelf, onbeheersbaar.

De ‘deernis met verdrukten en ontrenten’¹³ die hij wel degelijk bezat, bracht zijn geloof aan het wankelen. Bijbelvast als hij was, confronteerde hij zijn moeder met de tekst dat God niets anders dan rechtvaardigheid wilde. Hoe was dat te rijmen met onderdrukking en onrecht? Wat betekende het gebod ‘Gij zult niet stelen’ terwijl er koloniën bestolen werden? En wat betekende een leger in het licht van het gebod ‘Gij zult niet doodslaan’? Het waren tegenstrijdigheden die hem van het geloof deden vervreemden. Hij bracht niet alleen zijn moeder van haar stuk, ook de hoofdonderwijzer op de christelijke mulo die zich zorgen maakte over zijn krasse uitspraken, liet hij soms verward achter.

Cornelis was al vroeg een einzelgänger. Zo logeerde hij vanaf zijn negende jaar in de zomervakanties bij een tante in de Vechtstreek, zeventig kilometer van huis.¹⁴ Van zijn moeder kreeg hij dan tweeënhalve gulden mee voor de trein. Maar elf jaar oud keek hij op de kaart en kwam tot de conclusie dat hij die afstand best kon lopen en zo het geld voor de trein kon uitsparen. In de wetenschap hoe krap ze zat, besloot hij geen geld meer van zijn moeder aan te nemen.

Via Gouda en Woerden liep hij naar Maarssen, in twee dagen. Zijn streng protestantse tante raadde hem aan voor de nacht onderdak te

zoeken bij een boer met een christelijk opschrift op de boerderij: ‘Eben Haëzer of zo’¹⁵. Hij nam de raad van harte aan. Hij sliep gratis, kreeg meestal een maaltijd aangeboden en dronk water uit de sloot. Zo leerde hij goedkoop te reizen. De vraag van het nachtelijk onderdak zou hem nooit bezighouden.

Zijn trektochten waren goede oefeningen in onafhankelijkheid en zelfstandigheid. Naar het voorbeeld van de held uit *Alleen op de wereld* knipte hij zijn gelapte blauwe tuinbroek schuin af tot boven de knie en uit de door de augustuszon vrijwel uitgedroogde sloten schepte hij dan de ene paling na de andere, die hij meenam naar zijn oom, de echtgenoot van zijn godvruchtige tante. Die gaf ze volgens de regels der kunst met een snoeimes de nekslag. Van hem leerde Cornelis het leven op het plateland goed kennen. De oude, witbaardige man was tuinier en Cornelis hielp hem dagelijks van zeven tot twaalf met boontjes opbinden, grasmaaien en kersen plukken. ’s Middags wandelde de jonge gast langs de Vecht over de tientallen grindpaden en modderdijkjes. Drie achtereenvolgende zomers verkende hij de streek systematisch. Vanuit Breukelen naar de zestiende-eeuwse, rood-groene boerderij Ruwiel, halverwege het buurtschap Oud-Aa en vandaar hogerop, langs de Aa, die in de Angstel overgaat en vervolgens in het Gein.

Cornelis was door een ware wandelwoede bezeten, liep niet minder dan zeven kilometer per uur en passeerde zo verschillende landschappen. Soms wandelde hij in één ruk van de vochtige Vechtstreek naar de paddenstoelrijke bossen achter Zeist en Driebergen. Met de Utrechtse Domtoren als oriëntatiepunt liep hij langs de stille wegen tussen Maartensdijk en Hollandsche Rading. Van iedere vrije dag in Maarssen maakte hij gebruik om te wandelen en van de natuur te genieten.

Tijdens de paasdagen kampeerde hij vaak op Texel en was dan de enige die met zijn tentje in de duinen stond. En hij wandelde door Limburg en legde twee keer het traject Maastricht-Nijmegen af, niet via de straatweg maar langs kronkelwegen, telkens zo dicht mogelijk langs de Maas. Of hij deed Overijssel aan met het Giethoornse waterlandschap, de heideheuvels bij Junne en Beerze en de uiterwaarden van de IJssel. Of hij liep vanuit Zeist naar Arnhem en vandaar naar Putten en Hoenderloo, waar hij bij de familie Van Rossum in het Noorse landhuis ‘De Arcke’,¹⁶ een in het midden van de negentiende eeuw gebouwd tehuis voor arme jongeren, dat op initiatief van de reveilpredikant Ottho Gerhard Heldring (1804-1876), die in de buurt ook een school en een wit kerkje liet

optrekken, was gebouwd. Zowel jeugdleader Van Rossum als de filantroop Heldring behoorden tot hetzelfde kerkgenootschap als zijn vader, waarmee het verblijf in het Jongenshuis een verantwoorde vakantie was in de ogen van zijn religieuze ouders.

Zijn 'logeerom' Van Rossum haalde hem altijd met paard-en-wagen af van station Apeldoorn. Aan de voet van de Ugchelse Berg hield de oude merrie in, ten teken dat de twee moesten uitstappen. Het dier kon de vracht niet tegen de mulle zandhelling op zeulen en door een holle weg moesten ze achter de wagen aan lopen totdat de weg weer verhardde en ze weer in konden stappen. Als ze na een tocht van drie uur uitstapten, zei Van Rossum: 'Hier begint Hoenderloo, luister maar.'¹⁷ Hij hoorde hanengekraai en blatende schapen in een wei die omlaagglooide en eindigde bij een keuterboerderij.

De jonge Cornelis dwaalde dag in dag uit door de bossen, alleen, het hoofd op hol gebracht door de indianenboeken die hij verslond. Dit was zijn jachtgebied, waar hij rondsloop met zelfgemaakte boog en rieten pijlen. Later werd zijn jachtterrein groter en liep hij meer dan eens vanuit Hoenderloo via Hoog Buurlo, Kootwijk, het Uddelermeer en het Elspeter Bos naar Nunspeet of Ermelo, dwars over heidevelden, door bossen en zandverstuivingen. Weer veel later, in de jaren vijftig, zou Den Doolaard definitief in Hoenderloo neerstrijken.

Dikwijls logeerde hij ook bij zijn oom Chris Hunningher, broer van zijn moeder en predikant te Amsterdam, die hem meenam naar het Rijksmuseum, waar Cornelis *De Nachtwacht* van Rembrandt zag hangen. Het schilderij liet hem koud. Daarentegen was hij dol op Breitner, die het authentieke Amsterdam schilderde, zoals een terrein in aanbouw met vochtige aarde en geel zand.

Op 1 september 1914 werd Cornelis toegelaten tot de vijfjarige hbs aan de Waldeck-Pyrmontkade in Den Haag. Hij had bewezen meer in zijn mars te hebben dan de mulo. Op grond van de slechte financiële positie van zijn ouders kreeg hij een verklaring van Burgemeester en Wethouders waarmee hij kosteloos boeken en benodigdheden voor het tekenonderwijs kon krijgen.¹⁸

Zijn ontwikkeling voltrok zich in literaire zin, zoals blijkt uit een brief die hij in datzelfde jaar als dertienjarige schreef aan zijn zuster Ina, die een verpleegstersopleiding in Arnhem volgde: 'Zoals je weet ben ik zeer filosofisch aangelegd, houd zielsveel van gedichten van Jacques Perk

en Hélène Swarth, en ben een ijverig beoefenaar van lyrische poëzie, waaraan ik zelfs mijn nachtrust opoffer. Nu moet je niet denken dat ik sarcastisch ben, want dat zou zielig zijn voor die zalige verzen waarvan je uit je vel springt van zalige verrukking.¹⁹

Toen hij met de kerstdagen van 1914 bij vrienden in het Noord-Brabantse Oisterwijk logeerde, niet ver van de Nederlands-Belgische grens, en ze 's avonds gingen schaatsenrijden op de vennen, hoorden ze het gedonder van de kanonnen aan het front.

Op school was de oorlog een dagelijks gespreksonderwerp in die eerste maanden. De scheikundeleraar, die uitgesproken pro-Duits was, zei: 'Laat de Duitsers maar lekker doorjassen, dan zijn ze zo in Parijs.'²⁰ Zijn houding kon op weinig bijval rekenen bij de progeallieerde, vooruitstrevende leerlingen, waartoe ook Cornelis zich rekende. Die anti-Duitse houding werd vooral gevoed door de overval op België en de brute wijze waarop de Duitsers honderden gijzelaars fusilleerden en bibliotheken verbrandden.

Hij boekte sterk wisselende schoolresultaten. Het vak natuurlijke historie bekoorde hem niet en wiskunde nog minder. Maar de talen waren hem op het lijf geschreven, wat vooral toegeschreven kon worden aan zijn leraar Duits, Th. Verdenius, die hem op het spoor zette van de klassieken. Aan hem had Cornelis zijn kennismaking met het werk van Goethe te danken, onder andere *Die Wahlverwandtschaften*, *Zur Farbenlehre* en *Faust*. Dat hij voor Duits een tien op zijn eindexamen had, was dan ook geen verrassing.

Het taalonderwijs op de hbs in Den Haag legde bij hem de grondslag voor zijn liefde voor literatuur. Zijn daar opgedane mondelinge taalvaardigheid kwam hem later goed van pas. Hij had geluk dat hij voor de drie vreemde talen eigenzinnige leraren had, die ieder eigenschappen hadden die typisch waren voor de landen wier talen ze doceerden. Zo was dr. Verdenius een grote, zware bier drinkende man. De leraar Frans, Mettrop, was 'een klein, driftig kereltje',²¹ dat in geval van klassikale onrust de voorste bank liet ontruimen om daarop de zondaar af te ranselen door hem bij overhemd en stropdas te pakken en hem heen en weer te schudden zoals een kat een muis, onder het uitstoten van een onstuitbare stroom obscene Franse termen. Hij was een temperamentvolle man, zeker vergeleken bij Koolhoven, de leraar Engels, die getrouwd was met een Engelse en altijd in de plooi bleef. Hij strafte door iemand na te laten blijven, waarbij hij voor de leerling met de armen over elkaar ging zitten

Hbs Den Haag, 1916

en de nablijver in dezelfde houding moest zitten, niet zelden een halfuur lang, en als de overtreder bewoog of een miniem geluid voortbracht, kreeg hij duizend strafregels.

De leraar Nederlands, dr. Haverman, bijgenaamd de Kneu, tevens directeur van de hbs, stak schrill af bij de voorgaande leraren. De Kneu was blijven steken bij de Tachtigers, voor Cornelis bepaald geen uitdagende literaire stroming. Op een dag vroeg de leraar in de klas of iemand een sonnet van de Tachtiger Jacques Perk wilde voordragen. Cornelis, geprikkeld door de naam van zijn lievelingsdichter, kon er niet onderuit en declameerde uit volle borst een sonnet uit de Mathildecyclus. Hij legde er zijn hele ziel in, geïnspireerd door zijn verliefdheid op een blonde schoonheid uit zijn klas. Na zijn declamatie bleef het doodstil, totdat de Kneu hem complimenteerde en zei dat hij in elk gezelschap een goed figuur zou slaan. Daarop wilde de leraar iets laten horen van een modern dichter en las als een afslager bij een verkoop een van de sensitivistische gedichten van de afvallige Tachtiger Herman Gorter voor. Na afloop vroeg hij de leerlingen provocerend wie het gedicht mooi vond. Niemand durfde dat toe te geven. Toen Cornelis zijn vinger opstak en als enige zijn mening gaf, kreeg hij de wind van voren.

Jaar in jaar uit had hij hoge cijfers voor geschiedenis, Frans, Duits en Nederlands, en in 1919 deed hij eindexamen met een prachtige lijst: een

10 voor Duits, een 9 voor wiskunde, scheikunde, Nederlands, Engels en Frans, een 8 voor plant- en dierkunde, staathuishoudkunde en geschiedenis, een 7 voor kosmografie, staatsinrichting en handtekenen, en een 6 voor boekhouden.²²

Cornelis had een tomeloze energie, was fysiek sterk en ontwikkelde zich tot een geducht schaatser, geheel in de traditie van zijn Friese familie van vaderszijde. Hij erfde zijn kwaliteiten, zo oordeelde hijzelf, niet van zijn vader maar van zijn grootvader, die hij trouwens niet had gekend. Vanwege overmatig alcoholgebruik was de man de geschiedenis in gegaan als het zwarte schaap van de familie en werd hij als zodanig doodgezwegen. De jonge Cornelis wist niet eens waar zich diens graf bevond. Later vernam hij dat zijn grootvader een kleine, nijvere boer was geweest die zoveel dronk dat hij uiteindelijk vanwege geldgebrek gedwongen was zijn boerderij te verkopen en voor een hongerloon als landarbeider te gaan werken. In de winter kreeg zijn sombere bestaan als alcoholist weer glans, want als schaatsenrijder op de korte baan won hij vele prijzen, die hij overigens binnen de kortste keren in drank omzette. Op een avond reed hij beneveld een wak in. Pas na weken, toen de dooi was ingevallen, werd zijn stoffelijk overschot gevonden.

Toen Cornelis zes jaar oud was, had zijn vader, ‘die alleen op het ijs een echte Fries werd’,²³ hem op een dag meegenomen naar een sloot buiten Den Haag waar hij zijn zoon diens nieuwe schaatsen aansnoerde. Het was één uur ’s middags en om vier uur zou zijn vader terugkomen. Toen hij op dat tijdstip weer het ijs betrad, vond hij de kinderschoenen onder een wilg. Zijn zoon had ze uitgetrokken en de schaatsen om zijn sokken gebonden om gemakkelijker te kunnen schaatsen. Zonder dat de schaatserijder in spe het beseftte, had hij gereden op de manier waarop zijn grootvader altijd schaatsprijzen in de wacht sleepte. Het duurde niet lang of Cornelis was bezeten van de schaatssport. Hij reed op zijn elfde al van Den Haag naar Gouda en terug.

De kans om te bewijzen dat hij met de groten mee kon doen kreeg hij vijf jaar later als bijna zestienjarige toen op 27 januari 1917 de derde Elfstedentocht werd uitgeschreven.²⁴ Zijn enige training was, omdat de winter niet bepaald koud was begonnen, een tocht van Den Haag naar Haarlem en terug, in totaal tachtig kilometer. Maar dat weerhield hem er niet van zich aan te melden. Een aangetrouwde oom, bij wie hij in Leeuwarden logeerde, smeerde hem van top tot teen in met reuzel, en zelf

stopte hij de uitgevouwen *Leeuwarder Courant* tussen de twee jaegerhemden om de harde noordoostenwind en de strenge vorst te doorstaan tijdens de tweehonderd kilometer lange schaatstocht.

's Ochtends vroeg braken zo'n tweeënveertig wedstrijddrijders los terwijl de ruim honderd toerrijders onder de toren van de Oldehove toekken totdat zij het startsein kregen. Met de wind mee tot Stavoren verliep de tocht voorspoedig. Toen Cornelis honger kreeg, stopte hij bij een kraam om hete anijsmelk te kopen en uit zijn rugzak een paar boterhammen met spek te pakken. Hij reed als in een roes, dikwijls in zijn eentje. Als hij geen Fries had verstaan en de raadgevingen van omstanders niet had begrepen, zou hij zeker de weg zijn kwijtgeraakt. Tussen Leeuwarden en Dokkum werd de tocht echt zwaar, vechten tegen de wind in, met dikke bevroren korsten ijs op zijn jasje. Een oude boer stond met een groot bot mes klaar om het ijspantser van Cornelis' kleren af te krabben. Nadat hij even had stilgestaan voelde hij zich doodmoe en stond op het punt de strijd op te geven. De boer kreeg door dat de jongen het moeilijk had, schreeuwde zijn naam en gaf hem een duw. Zo hervond de schaatserrijder zijn cadans en schaatste van nu af aan weer stug door.

Op het stuk van Dokkum naar Leeuwarden belandde hij na een misslag in het riet en gaf voor de tweede keer bijna op. Pas nadat een vrouw die met haar kinderen aan de kant stond, hem erop wees dat hij in de verte al de lichten van Ljouwert – Leeuwarden – kon zien en zij hem aanmoedigde met de woorden 'toe klauwe, jongen',²⁵ krabbelde hij op en wist hij de Friese schaatstocht tot een goed einde te brengen. Meer dan veertien uur had hij over de tocht der tochten gedaan, waarvan vier uur in het donker, ruim vier uur meer dan Coen de Koning, de winnaar van de wedstrijddrijders. Maar tevreden constateerde Cornelis dat hij bij de eerste twintig toerrijders behoorde.

Als zestienjarige probeerde Cornelis in de afzondering van zijn zolderkamer gedichten te schrijven, totdat hij op een dag de trap af holde en zijn moeder toeriep dat hij een gedichtje had geschreven dat rijmde. Het voelde als een ontdekking die nog nooit iemand anders had gedaan. Een unieke ervaring die te vergelijken was met die keer toen een schilder met een puntbaardje hem had aangesproken met de woorden: 'Jongeman, welk een palet heeft de natuur!'²⁶ Die opmerking, gemaakt in een weiland buiten Den Haag, maakte zo'n indruk op Cornelis dat hij trachtte dat palet in zijn verzen weer te geven.

Een andere inspiratiebron was zijn liefde voor een blond zeventienjarig meisje van de christelijke hbs. Ze inspireerde hem tot menig dichtregel, vooral nadat hij haar had zien lopen met een oudere, sterkere man en het gevoel had gekregen dat zij onbereikbaar was.

Nu hij de smaak van het dichten te pakken had, vulde hij hele schriften met een stortvloed aan verzen. Een van die schriftjes stuurde hij ter beoordeling op naar Willem Kloos, inspirator van de beweging der Tachtigers en redacteur van *De Nieuwe Gids*, die zijn jonge pupil terugschreef:²⁷

Weledelgeleerde heer, Gij wilt van mij weten, of gij een dichter kunt worden. Welnu, naar deze verzen te oordelen kan ik deze mogelijkheid niet absoluut buitengesloten achten. Gij kunt blijkbaar al enigszins terecht met maat en rijm en uitdrukkingwijze, en indien gij dus nog niet ouder zijt, plm. 20 of jonger, dan kan het blijkens deze proeven best wezen, dat gij in later jaren iets produceren kunt. Wat gij thans echter schrijft, en ik zeg dat natuurlijk geenszins om u te ontmoedigen, heeft nog wel een beetje van aangenaam oppervlakkig spelen met fraaie woorden. Wacht dus uw tijd maar af, werk ernstig en blijf proberen, misschien komt dan langzamerhand de psychische echtheid.

Kloos raadde hem aan de gedichten van Engelse romantici als Shelley, Keats en Swinburne te bestuderen. Een advies dat Cornelis trouw opvolgde.

Omdat ze elkaar nauwelijks zagen, vergaten vader en zoon soms zelfs elkaars verjaardagen, maar vroeg of laat kon Cornelis toch rekenen op de godvruchtige wensen van zijn vader: ‘De lieve Heiland zegene mijn naamgenoot, en spore hem nog tot in lengte van dagen aan en make je bovenal een schaap van den goeden herder. Duizend kusjes van je zo liefhebbende pa.’²⁸

Dergelijke beden maakten weinig indruk op de zoon. De invloed die zijn zieke, afwezige vader op hem had, was te verwaarlozen. Slechts het geloof dat zijn vader hem met de papepel had ingegoten, zorgde voor de nodige weerklank, zij het in negatieve zin. De geïnstitutionaliseerde godsdienst met zijn dogma’s riep bij hem als zestienjarige grote weerstand op.

Cornelis geloofde niet meer in een barmhartige God, daarvoor was hem de aarde te onvolmaakt.²⁹ Op een dag maakte hij zijn moeder deelgenoot van zijn besluit niet meer ter kerke te gaan. Ze was buitengewoon bedroefd, kon zijn beslissing nauwelijks accepteren maar merkte

dat het een weloverwogen besluit was waar niet meer aan te tornen viel. Hij worstelde, en zou dat nog jaren blijven doen, met het eerste vers van Genesis: In den beginne schiep God de hemel en de aarde. Waar lag dat begin dan? vroeg hij zich af. En wat deed God voordat Hij de aarde schiep? Cornelis kwam in een maalstroom van vragen terecht en zou pas toen hij het werk van Immanuel Kant begon te lezen tot rust komen. De filosoof leerde hem dat begrippen als God, de oneindigheid en de eeuwigheid buiten het menselijk beoordelingsvermogen vallen.

In het najaar van 1917 werd vader Spoelstra voor long- en ademhalingsproblemen behandeld in Huize Salem, een christelijk privé-hospitaal in Ermelo. Om zijn medische behandeling te kunnen betalen nam moeder Spoelstra twee extra huurders in de Haagse woning op. De toestand van zijn vader verslechterde en een jaar later – op 12 oktober 1918 – overleed hij. Zijn vrouw liet een rouwadvertentie plaatsen: ‘Na langdurig lijden overleed te Ermelo, op 58-jarige leeftijd, onze geliefde Echtgenoot, Vader, Broeder, Zwager en Schoonzoon, de Weleerwaarde Heer Ds. C. Spoelstra, Emeritus-Predikant bij de Ned. Herv. Gemeente.’³⁰

Cornelis dichtte een dag na zijn vaders dood:³¹

Nu leun ik uit het bovenst raamkozijn
Om heel alleen met mijn verdriet te zijn
Omlaag in stille Zondagmorgenstraat
Klinkt dof de stap van een die kerkwaarts gaat
De verre duinen glanzend geel in nevel.
En zoals aan dien zonbelichte gevel
Een purp’ren vlam van wingerdranken stijgt
Bloedrode hartstocht-laaing, hoog en rein,
Barnend bokaalgoud doch in schijn
Bewegingsloos – in rust verstand – zoo dreigt
Mijn brandend hart te bersten, als ’t verdriet
Er hoog in zwelt – doch menschen zien het niet.
De tijd verging in weening – droef geklaag
Maar toen ik laatst weer naar den wingerd zag
Schokte het in mij – herfstwind had hem ontblaard.

Cornelis bleef achter met zijn moeder en zijn elfjarige zusje Attie. Zijn oudste zuster Ina was na haar verpleegstersopleiding in Arnhem blijven

wonen. De langdurige ziekte van zijn vader had veel geld gekost. Om de geldnood te lenigen verkocht zijn moeder de duizenden boeken tellende bibliotheek.³²

Al eerder waren zijn ouders overeengekomen dat de zeventienjarige Cornelis een voorgd zou worden toegewezen: de vierenvijftigjarige Herman Huber Kuyper, een zoon van de predikant, theoloog en staatsman Abraham Kuyper, en een vriend van Cornelis' vader.³³ Zowel Cornelis' vader als zijn voorgd waren hervormd predikant en Zuid-Afrikaganger. Kuyper jr. had als hoogleraar kerkgeschiedenis en kerkrecht aan de Vrije Universiteit in Amsterdam, als hoofdredacteur van het kerkelijk weekblad *De Heraut* en als adviseur op de generale synodes, veel gezag binnen de Gereformeerde Kerken.

Zijn voorgd had een 'zeer klassiek gevormd vernuft',³⁴ waarmee hij Cornelis' dichtpogingen ongenadig beoordeelde en hem behoevde voor al te grote beginnersfouten. Cornelis was zelfs opgelucht dat zijn verzen – 'liederlijk sentimentele rotzooi' – in handen vielen van de 'oude professor van de klassieke denkrichting'.

Samen met zijn leermeester maakte hij als achttienjarige een bergtocht van de Titlis in Centraal-Zwitserland naar de Jungfrau in het Berner Oberland. Het was hoogseizoen en hij ergerde zich aan de drukte, het gedrang en aan de door voorgangers losgetrapte stenen, maar er ging een wereld voor hem open. Cornelis raakte bezeten door de bergen.

Ruim een maand na de dood van zijn vader vond er weer een ingrijpende gebeurtenis plaats. Na een woelige week waarin Nederlandse socialisten zich heftig hadden geroerd en bijna een revolutie hadden ontketend onder leiding van hun voorman Pieter Jelles Troelstra, woonde Cornelis op 18 november 1918 een tegenmanifestatie bij op het Haagse Malieveld.³⁵ Hij keek met verbijstering toe hoe een uitzinnige mensenmassa koningin Wilhelmina toejuichte. Het Nederlandse nationalisme overschreeuwde de socialistische Internationale. Diep bedrukt verliet Cornelis de manifestatie. De 'namaakrevolutie' van Troelstra had een reactie opgeroepen van vaderlandslievende en koningsgezinde burgers die zich om Wilhelmina's koets verdrongen. De massaverering beangstigde hem, omdat hij niet in staat was op te gaan in de massa.

De basis voor een onafhankelijk bestaan als zwerver, behept met een kritische geest, was gelegd.

